

Вчені. зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Харків, 2007. – Т. 13, кн. 1: Актуальні проблеми освіти. – С. 121–132.

3. Левчук О. Тенденції інноваційного розвитку навчального закладу / О. Левчук // Завуч : всеукр. газ. для заст. дир. навч. закл. – 2012. – № 3 (477), лют. – С. 20–24.

О. С. Пономарьов

ЖИТТЄВО-ЦІННІСНІ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Світ стрімко змінюється, життя ускладнюється, перш за все завдяки його технологізації. Все це зумовлює нові вимоги до освіти, насамперед до вищої школи. Складні та вкрай суперечливі реалії сьогодення вимагають істотного підвищення якості підготовки студентів не тільки як фахівців, але й як особистостей. Визначальною умовою успішного виконання цього надзвичайно відповідального завдання постає якість науково-педагогічного складу. Вона є його інтегральною характеристикою, яка поєднує професійну компетентність викладача в певній сфері, бездоганне володіння ним методикою викладання, педагогічну майстерність, загальну і професійно педагогічну культуру. Крім того, якість викладача вищої школи передбачає його соціальну компетентність, високу моральність і відповідальність, чітку психологічну спрямованість на педагогічну діяльність та інші професійно значущі особистісні риси і якості.

Однак чи не найважливішим атрибутом педагога сьогодні має вважатися ціннісне сприйняття ним своєї професії, яке впливає не тільки з глибокого усвідомлення ним її істотної суспільної значущості, але й з того, що за словами Г. С. Сковороди, вона є саме його «сродною працею». Дійсно, через свій вплив на своїх учнів чи студентів, багатократно посилений їхніми майбутніми діями, їхньою моральністю, порядністю й відповідальністю педагогові вдається хоча б трошки сприяти поліпшенню самого суспільства і взаємовідносин між людьми. Іншими словами, його плідна цілеспрямована діяльність сприяє особистісному розвитку його вихованців та вдосконаленню світу, що має приносити самому педагогові глибоке моральне задоволення. Воно ж можливе тільки у тому разі, коли професія і професійна діяльність виступають для нього, дійсно, вкрай важливими життєвими цінностями.

Сьогодні ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, до освіти взагалі набуває особливого значення через таку цілісну сукупність обставин. По-перше, прискорення науково-технічного прогресу, розробка і впро-

вадження високих технологій стають передумовою посилення якості освіти. По-друге, розширення доступності освіти певною мірою знецінює її у суспільній свідомості й відповідно позначається на ставленні людей до професії педагога. По-третє, тотальна інформатизація практично всіх сфер суспільного життя стає причиною певної інформаційної надмірності в соціокультурному й ціннісному просторі, що негативно впливає на ставлення частини студентів до знань і навчання. Іншими словами, вони відверто нехтують освітою, хоча в той же час прагнуть будь що отримати диплом (а то і два чи три дипломи) про закінчення вищого навчального закладу. А вже сьогодні стало модним хизуватися тим, що маєш дві чи три вищі освіти. При цьому часто культура такого «фахівця» не витримує навіть рівня середньої освіти.

Відомий німецький філософ Пірмін Штекелер-Вайтгофер підкреслює, що «нехтування освітою призводить до нехтування людськими, соціальними, мовними, кооперативними і тим самим, в решті решт – етичними підвалинами науки і техніки, економіки і політики. Наприклад, вільному співробітництву може зашкодити якраз мислення, яке націлене на перебільшення успіхів та ефективності» [1, с. 76]. Ми б ще більш посилили цю думку твердженням, що нехтування освітою приводить до бездуховності й безкультур'я. А за цих умов бездуховна людина, озброєна сучасними досягненнями науки і техніки, стає потенційно небезпечною, особливо за відсутності належної відповідальності.

Подолати цю ситуацію може тільки педагог, якому притаманні, з одного боку, високий рівень духовності й культури, а з іншого – істотний дієвий вплив на учнів чи студентів. Сила цього впливу, його дієвість та ефективність ґрунтуються не тільки на високій професійній компетентності викладача, а й на масштабі його особистості. Йдеться перш за все про систему його життєвих цілей і цінностей, морально-етичних принципів і переконань, почуття особистої відповідальності за долю кожного свого вихованця. Авторитет педагога як одна з визначальних передумов його впливу на студентів істотною мірою залежить від ставлення до них і характеру спілкування з ними.

Крім того, що сама можливість цього спілкування являє собою істотну цінність як для педагога, так і для студентів, вона виступає й інструментарієм їхнього взаємовпливу. Саме спілкування є потужним джерелом інформації для педагога як про індивідуальні характеристики кожного студента, так і про риси й характерні особливості студентства у цілому. Воно дозволяє педагогові добре розуміти «мову» студентів, їх культурні цінності, смаки та ідеали, їх життєві цілі, прагнення та інтереси. Більш того, в процесі спілкування він отримує можливість проявити складне,

але надзвичайно ефективно мистецтво говорити зі студентами однією мовою, зберігаючи при цьому і демонструючи культуру мовлення і взаємовідносин. Кожному педагогові-практикові добре відомо, наскільки складно буває дійти порозуміння з тим чи іншим студентом і як ця складність долається правильним вибором психологічної позиції і мови. І саме це порозуміння стає водночас і проявом цінності педагогічної діяльності, і основою поступового і обережного прищеплення системи цінностей студентіві.

Всесвітньо відома філософ, політолог і педагог Ганна Аренд стверджує, що «людська множинність, основна умова дії та мовлення, має двозначний характер рівності та відмінності». Вона досить образно і дотепно пише, що «коли б люди не були рівні, вони не могли б розуміти ані один одного, ані своїх попередників, ані планувати майбутнього і передбачати потреби своїх спадкоємців. Коли б люди не відрізнялися між собою, то кожна людина не відрізнялася б від іншої, як є, була чи буде, і вони не потребували б ані мовлення, ані дії, аби порозумітися. Щоб комунікувати, достатньо було б знаків, звуків, однакових потреб і бажань» [2, с. 134].

Ця глибока думка стає сьогодні особливо актуальною, коли педагогічне спілкування значною мірою носить технократичний характер, перетворюється на обмін інформацією і втрачає свою надзвичайно важливу ціннісну функцію виховного впливу на студентів. Самі викладачі при цьому не розуміють, що так вони втрачають можливість плідного використання свого особистісного впливу і свого професійного авторитету.

Слід відверто визнати існування вагомих підстав стверджувати, що багатьом з викладачів притаманні недостатній рівень загальної, в тому числі й мовленнєвої культури, відсутність чіткої системи не тільки життєвих цілей і цінностей, але навіть і моральнісних принципів та переконань. Їм бракує навіть почуття особистої відповідальності за якість професійної підготовки студентів. А сьогодні стає все більш складно як належним чином зацікавити їх у вивченні тієї чи іншої дисципліни, так і переконати їх в життєвій цінності знань і навчання. Можна вказати цілу низку причин такого становища.

По-перше, для суспільної свідомості стала характерною відсутність ціннісного сприйняття знань і освіти взагалі. По-друге, широка доступність інформації не сприяє інтересу студентів до навчання. По-третє, вже загально визнане істотне погіршення якості шкільної освіти ускладнює можливості навчання її випускників у вищих навчальних закладах. Нарешті, по-четверте, масовий характер вищої освіти й широка її

доступність зумовили перекося у структурі навчально-виховного процесу. Сьогодні помітно переважає його професійна, суто технократична спрямованість при відвертому нехтуванні вихованням та особистим розвитком студентів.

Беремо на себе сміливість стверджувати, що істотну роль у виникненні й дії розглянутих причин відіграє масовість вищої освіти. Саме вона породжує те, на жаль, незворотне явище, що людина з вищою освітою, яка ще десь сорок-п'ятдесят років тому вважалася справжнім інтелектом, взірцем для інших, сьогодні стає звичайним середнім індивідом. Більш того, масовий характер підготовки фахівців призвів і до масового формування науково-педагогічного складу вищої школи. Тому й тут відбуваються несприятливі процеси духовного і культурного збіднення, які й породжують масове поширення технократизму. Як і будь-яка масовість, він нівелює індивідуальність, стандартизує життєві цінності, характер мислення, навіть естетичні смаки та ідеали. В результаті цього певна частина викладачів втрачає навіть потребу свого духовного розвитку й підвищення рівня своєї культури. Не дивно, що вони вже протягом п'ятнадцяти-двадцяти років не були в театрі чи музеї, не відвідували художніх виставок чи музичних вистав, не читали художньої літератури.

Карл Ясперс, яскравий представник німецького екзистенціалізму, з цього приводу справедливо вказував, що «в існуванні масового порядку всезагальна освіта наближається до *вимог середньої людини*». Філософ спеціально підкреслює, що «духовність гине, поширюючись у масі», що «раціоналізація, доведена до грубої моментальної доступності розуму, привносить у кожную галузь знання процес збіднення» [3, с. 159]. З цього випливає складне, але вкрай необхідне завдання освіти з її індивідуалізації й долання масовості.

Духовно-культурне збіднення на загальному тлі ринкових трансформацій перетворює педагогічну діяльність для частини певної частини викладачів на своєрідний бізнес, деформує систему їх життєвих цінностей. В результаті в координатах їх спотвореного ціннісного простору стають можливими такі ганебні вчинки, як хабарництво, відверта чи замаскована корупція, байдужість до того, як їх сприймають студенти. Таке становище, та ще й у поєднанні з безвідповідальністю, призводить до знов-таки масової підготовки (точніше – до масової дипломізації) некомпетентних «фахівців», система життєвих цінностей яких аж ніяк не краща за «цінності» викладача. Очевидний непрофесіоналізм цих власників дипломів вищої школи, посилений їх амбіціями, стає потужним гальмом на шляху реформ і одним із джерел корупції.

Отже, стратегічні завдання, що постають сьогодні перед нашою країною, вимагають перш за все нової якості освіти. А одним з визначальних чинників її забезпечення виступає якість науково-педагогічного складу. Ми вже не ставимо питання про оплату його праці, яка істотно менша за рівень заробітної платні працівників поліції. Для більшості педагогів престиж і соціальна значущість їх професійної діяльності є набагато важливішими за матеріальні умови. Адже сама можливість працювати з молоддю і спілкуватися з нею немов би дає нам можливість відчувати й себе хоча б трошки молодшими.

Слід зупинитися й на такому ціннісному аспекті професійної діяльності педагога й культури цієї діяльності, який випливає з необхідності виховання студентів як дійсно вільних, самодостатніх і відповідальних людей. Адже їм має бути притаманне розвинене почуття власної гідності, вони повинні бути здатними і готовими активно жити й діяти відповідно до норм і принципів громадянського суспільства й відстоювати його цінності. Відомий французький філософ Анрі Бергсон, представник інтуїтивізму та філософії життя, цілком справедливо стверджував, що людина усвідомлює свій обов'язок тільки у разі, коли вона вільна. А свобода постає однією із загальнолюдських, або одвічних цінностей. І можливість прищеплювати цю цінність студентам вже сама по собі має вважатися однією із цінностей педагогічної діяльності. Тим більш, що для виховання вільної людини педагог має сам бути вільним і самодостатнім.

В належному здійсненні цієї діяльності в концентрованому вигляді постає саме її глибинний аксіологічний сенс. Він полягає в системному впливі ціннісного простору освіти взагалі й педагогічної діяльності зокрема не тільки на безпосередніх учасників освітнього процесу, але й на зовнішнє відносно нього середовище. В структурі цього впливу можна виокремити три своєрідні вектори його спрямованості на суспільство, на студентів та на самого педагога.

Ціннісний вплив освіти на суспільство полягає в загальному підвищенні рівня його духовності, культури й моральності, в демократизації життя та міжособистісних відносин, в толерантності й запровадженні принципів добра, честі та справедливості. Ціннісний вплив освіти і педагогічної діяльності стає одним з основних чинників їх особистісного розвитку, підвищення професійної і соціальної компетентності завдяки усвідомленню ними її аксіологічної ролі у забезпеченні їх життєвого успіху. Ціннісний вплив своєї фахової діяльності на самого педагога проявляється в посиленні його впевненості у правильності вибору своєї професії, у зміцненні його прагнення до постійного саморозвитку

і самовдосконалення, до постійного підвищення рівня педагогічної майстерності, своєї загальної і професійної культури.

Цікаво, що при цьому виникає складна система зворотних зв'язків. Їх проямом стає те, що ціннісний вплив діяльності педагога на суспільство і на студентів, усвідомлюючись об'єктами цього впливу, трансформуються у повагу до педагога, у зростання його авторитету, посилює його власну аксіосферу.

Література

1. Штекелер-Вайтгофер П. Что значит мышление? От Хайдеггера через Гёльдерлика к Дерриде / П. Штекелер-Вайтгофер ; пер. с нем В. Абашника. – Харьков, 2011. – 120 с.
2. Аренд Г. Становище людини / Г. Аренд. – Львів : Літопис, 1999. – 255 с.
3. Ясперс К. Духовная ситуация времени / К. Ясперс. – М. : АСТ, 2013. – 285 с.

В. Ф. Пугач

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ РОССИИ: СТРУКТУРА, ТЕНДЕНЦИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Человеческим ресурсам высшего образования уделялось значительное внимание уже на заре его истории. Первоначальное значение слова «университет» сводилось к корпорации учащихся и учащихся. Именно такое определение университета содержится в энциклопедическом словаре Брокгауза–Эфрона [1, с. 1827].

В так называемом петровском проекте устава науки и образования (1747 г.) университет определялся как «собрание учащихся и учащихся людей, из которых первые называются профессорами, а другие – студентами» [2]. Одним из толкований слова «university» в английском языке является собирательное значение «преподаватели и студенты университета» [3].

Среди отличий университетов мирового класса от обычных ведущими специалистами в сфере высшего образования Всемирного банка Дж. Салми и Ф. Дж. Альтбахом называются высококвалифицированный преподавательский состав и высокоодаренные студенты, а среди трех взаимосвязанных наборов факторов, обеспечивающих превосходные результаты, первым называется высокая концентрация